

Wybrane uwarunkowania aktywności lokalnych grup działania na rzecz rozwoju turystyki wiejskiej

Selected determinants of Local Action Groups activity for the development of rural tourism

Zarys treści: W artykule podjęto problem uwarunkowań aktywności lokalnych grup działania na rzecz rozwoju turystyki wiejskiej. Zwrócono uwagę na: 1) zróżnicowanie potencjału województw związane z inwestycjami na rzecz rozwoju turystyki, finansowanymi ze środków regionalnych programów operacyjnych, 2) kapitał społeczny, jakim dysponują te organizacje. W badaniu wykorzystano dane Głównego Urzędu Statystycznego. Analizowano także kwestionariusze ankiet wypełnione przez członków, partnerów lokalnych grup działania oraz dokumentację poświęconą realizowanym przez nie projektom współpracy. Wykazano, iż nie wszystkie lokalne grupy działania mogą w ten sam sposób przyczynić się do rozwoju turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki. Aktywność w tym zakresie może im ułatwiać potencjał przyrodniczo-kulturowy województwa, na obszarze którego ulokowane jest partnerstwo, wysokość środków przeznaczanych na rozwój turystyki z regionalnych programów operacyjnych oraz pozostający w ich dyspozycji kapitał społeczny. Od zaufania, norm i wartości podzielanych przez członków (partnerów) tych organizacji zależy jakość ich współpracy z innymi podmiotami zainteresowanymi rozwojem turystyki. Wymiar kapitału społecznego, jakim dysponują (pomostowy lub wiążący) jest w tym przypadku ważniejszy od jego poziomu.

Słowa kluczowe: rozwój turystyki wiejskiej, lokalne grupy działania, regionalne programy operacyjne, kapitał społeczny.

Wprowadzenie

Na obszarach wiejskich, za sprawą wdrażania podejścia LEADER, funkcjonują lokalne grupy działania (LGD). Są to partnerstwa trójsektorowe przybierające postać organizacji pozarządowych, tj. fundacji, stowarzyszeń i ich związków, w skład których wchodzi przedstawiciele sektora publicznego (np. władz samorządowych, szkół, domów kultury), gospodarczego (lokalni przedsiębiorcy, rolnicy) oraz społecznego (organizacji pozarządowych, ochotniczych straży pożarnych, kół gospodyń wiejskich itp.) (zob. Kamiński i Kwatera 2005, s. 9, Futymski i Kamiński 2008, s. 14–26). Organizacje te są określane mianem nowych form kapitału spo-

łecznego wsi. Wyróżniają się celem działania, którym jest zrównoważony i wielofunkcyjny rozwój obszaru spójnego pod względem przyrodniczym i społeczno-gospodarczym, w skład którego wchodzi najczęściej od kilku do kilkunastu gmin (Zajda 2011, s. 78–84, por. Herbst 2008).

We współpracy członków (partnerów¹) tych organizacji upatruje się efektu synergii (por. Karwowski 2004). Zasoby, jakimi dysponują kumulują się, pomnażają i konwertują w inne (zob. Putnam 1995, s. 283, Putnam 2008, s. 37, Fukuyama 2003, s. 178, Coleman 2006, s. 161, por. Mikiewicz i Szafraniec 2009, r. 116). Ich wymianie sprzyja wysoki poziom kapitału społecznego (zwłaszcza pomostowego) ułatwiający nawiązywanie nowych relacji społecznych z nieznanymi dotąd organizacjami i instytucjami. Niski poziom tego kapitału usztywnia (petryfikuje) sieć, zamyka ją na relacje z podmiotami funkcjonującymi poza nią, ogranicza wymianę zasobów z nieznanymi partnerami.

W okresie programowania 2007–2013 lokalne grupy działania realizowały Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW). Składał się on z działań poświęconych realizacji czterech osi priorytetowych: 1) Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego, 2) Poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich, 3) Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej, 4) LEADER (PROW 2007–2013, s. 161–314). Ostatnia oś, którą realizowało (i wciąż realizuje) 336 organizacji tego typu (PSDB 2012, s. 17), umożliwiało osiągnięcie celów pozostałych trzech osi, ale posiadała również własne, takie jak: aktywizacja mieszkańców wsi, nabywanie umiejętności współpracy przez lokalne grupy działania czy ich efektywne funkcjonowanie. Każda z grup pozyskujących środki z PROW została zobligowana do opisania szczegółowych celów swojego działania w dokumencie strategicznym określanym mianem lokalnej strategii rozwoju. Znaczące jest, iż 89% ogółu LGD uwzględniło w nich rozwój turystyki, zaś 78% zamierzało wspierać (na swoim obszarze działania) lokalną tradycję i kulturę (PSDB 2012, s. 18).

Turystyka wiejska, w tym agroturystyka², są w stanie zintensyfikować rozwój wielu gmin, przynosząc oprócz zysków gospodarczych również społeczne. K. Młynarczyk (2002) do jej zalet zalicza wspieranie tradycji ludowych, podnoszenie standardu życia, oddziaływanie na rzecz integracji wiejskiego środowiska. Jednak efektywność aktywności LGD w zakresie jej wspierania zależy od wielu uwarunkowań. W niniejszej pracy skupiono się na dwóch. Po pierwsze, na inwestycjach w poszczególnych województwach na rzecz rozwoju turystyki, finansowanych z regionalnych programów operacyjnych. Wydatkowanie środków z tych programów wspiera (a czasami wręcz generuje) zainteresowanie różnych organizacji i instytucji rozwojem turystyki. Lokalne grupy działania mogą czerpać z ich zasobów oraz

¹ Zgodnie z ustawą z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (tekst jedn. Dz. U. z 2011 r., Nr 79, poz. 855 ze zm.) w pracach stowarzyszenia uczestniczą jego członkowie, natomiast w pracach fundacji zgodnie z ustawą z dnia 6 kwietnia o fundacjach (tekst jedn. Dz. U. z 1991 r., Nr 46, poz. 203 ze zm.) jej partnerzy.

² W artykule posłużono się następującą definicją: „Agroturystyka – rodzaj turystyki wiejskiej, charakteryzujący się powiązaniem usług turystycznych z gospodarstwem rolnym, umożliwiających uczestnictwo w życiu gospodarstwa rolnego (Bański i in. 2012, s. 12).

efektów realizowanych projektów. Po drugie, uwagę skoncentrowano na poziomie i wymiarze kapitału społecznego ich członków (partnerów), dążąc do określenia potencjału ich współpracy z innymi podmiotami (m.in. na rzecz rozwoju turystyki). Jak zauważa bowiem M. Bednarek-Szczeptańska (2010, s. 22) „Funkcjonowanie powiązań sieciowych pomiędzy podmiotami warunkuje komplementarność i kompleksowość usług turystycznych i cząstkowych produktów, co stwarza możliwości kreowania regionalnych produktów turystycznych”.

Podstawą podejmowanych analiz są badania własne autorki przeprowadzone (z wykorzystaniem analizy danych zastanych) w 2013 r. oraz wnioski z realizowanego w okresie 2011–2013 projektu badawczego pt. „Struktura i uwarunkowania kapitału społecznego lokalnych grup działania”, w którym autorka niniejszego opracowania brała udział.

W artykule posłużono się następującą definicją: „Turystyka wiejska to turystyka na terenach wiejskich, poza ośrodkami turystyki masowej, wykorzystująca lokalne zasoby, w tym wiejski charakter środowiska, które zdominowane jest przez tradycyjną gospodarkę rolną, lasy oraz obszary przyrodnicze” (Bański i in. 2012, s. 12).

Inwestycje finansowane z regionalnych programów operacyjnych jako czynniki różnicujące potencjał turystyczny województw

Wedle szacunków Agrotec Polska Sp. z o.o. oraz IGiPZ PAN turystyka wiejska może stać jednym z głównych czynników rozwoju tylko dla około 10% polskich gmin. Najatrakcyjniejszymi walorami przyrodniczo-kulturowymi dysponują województwa małopolskie i podkarpackie. Tam oraz w województwie warmińsko-mazurskim najlepiej rozwinęła się agroturystyka (ulożonych jest tam około 40% wszystkich gospodarstw tego typu w Polsce). Pod względem liczby kwater wiodącą rolę odgrywa województwo małopolskie (ich liczba sięga 3059). W dalszej kolejności znajdują się województwa: warmińsko-mazurskie, pomorskie i podkarpackie (Bański i in. 2012).

Niekorzystnymi uwarunkowaniami przyrodniczo-kulturowymi dla rozwoju turystyki cechują się województwa: lubelskie, kujawsko-pomorskie, łódzkie i opolskie. W Lubuskim, Opolskim i Łódzkim występuje najmniej obiektów agroturystycznych, a w dwóch ostatnich regionach w ogóle nie ma gmin wiejskich lub miejsko-wiejskich z liczbą kwater prywatnych powyżej 20 (Bański i in. 2012).

Tymczasem w różnych dokumentach strategicznych czy operacyjnych samorządów szczebla gminnego, powiatowego i wojewódzkiego rozwój turystyki wiejskiej jest często traktowany jako konieczna alternatywa dla monofunkcyjnej gospodarki wsi, zwłaszcza opartej o niskodochodowe i nierentowne rolnictwo. Jak podkreśla J. Bański i in. (2009, s. 126) „Powszechne jest np. ustalanie w strategiach kierunku rozwoju agroturystyki, która stała się „łatwym”, modnym hasłem. Zapisy strategii często wskazują na agroturystykę jako potencjalny czynnik rozwoju obszarów wiejskich tam, gdzie trudno wskazać inne możliwości rozwoju”.

Jej znaczenie dla układów lokalnych jest bardzo często przeceniane, a dzieje się tak z wielu powodów. Można wśród nich wymienić zlecenie przygotowania tego rodzaju dokumentów firmom zewnętrznym powielającym stały wzór opracowania czy samodzielne ich konstruowanie bez odniesienia do aktualnych badań w zakresie oszacowania lokalnego potencjału turystycznego, możliwości jego promocji, zapotrzebowania rynku na usługi z nim związane (por. Zajda 2012a). Nadal znacząca część społeczeństwa polskiego (około 85%) posiada wiejskie korzenie, zamieszkującą tam rodzinę i jeśli chce skorzystać z atrakcji turystycznych wsi, może to uczynić za jej pomocą (pomijając wykwalifikowanych usługodawców) (Wasilewski 1986 za: Bański i in. 2012, s. 33). Ponadto „walory wiejskości są dla polskiego społeczeństwa wciąż łatwo dostępne i dobrze znane. Tym samym wiejskość nie jest dla większości Polaków atrakcyjnym towarem – produktem turystycznym, który można nabyć – lecz pospolitym doświadczeniem. Nie można więc liczyć na to, że będzie ona przyciągać rzesze turystów” (Perepeczko i Majewski 2004, s. 113–134).

Rozwój turystyki, w tym turystyki wiejskiej, na poziomie województw może być wspierany za pomocą środków z regionalnych programów operacyjnych (RPO). Za ich realizację odpowiadają zarządy województw. Struktury samorządowe decydują o tym, czy w programach znajdzie się priorytet, oś priorytetowa czy cele strategiczne³ bezpośrednio poświęcone jej rozwojowi i jaka kwota zostanie przeznaczona na ten cel.

Tego rodzaju priorytety nie zostały uwzględnione w regionalnych programach operacyjnych województwa łódzkiego i opolskiego. Oba nie dysponują znaczącym potencjałem przyrodniczo-kulturowym. Województwo lubelskie (znajdujące się w podobnej sytuacji) w swoim RPO uwzględniło natomiast priorytet o nazwie: „Kultura, turystyka i współpraca międzyregionalna”.

Tabela 1. Priorytety, osie priorytetowe, cele strategiczne regionalnych programów operacyjnych poświęcone rozwojowi turystyki.

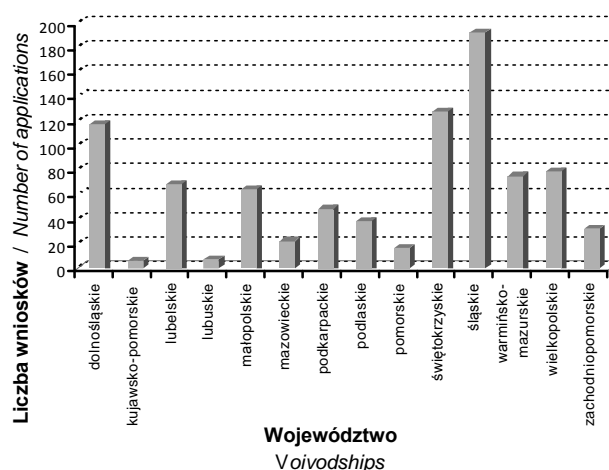
Województwo	Nazwa priorytetu/ osi priorytetowej/celu strategicznego
Dolnośląskie	Wykorzystanie i promocja potencjału turystycznego i kulturowego Dolnego Śląska
Kujawsko-pomorskie	Wsparcie rozwoju turystyki
Lubelskie	Kultura, turystyka i współpraca międzyregionalna
Lubuskie	Rozwój i modernizacja infrastruktury turystycznej i kulturowej
Małopolskie	Turystyka i przemysł kulturowy
Mazowieckie	Wykorzystanie walorów naturalnych i kulturowych dla rozwoju turystyki i rekreacji
Podkarpackie	Turystyka i kultura
Podlaskie	Rozwój turystyki i kultury

³ Między poszczególnymi RPO występują różnice w zakresie ich konstrukcji. Te same informacje są zawarte albo w charakterystyce priorytetów, osi priorytetowych albo w opisie celów strategicznych.

Pomorskie	Turystyka i dziedzictwo kulturowe
Świętokrzyskie	Wzrost jakości infrastruktury społecznej oraz inwestycje w dziedzictwo kulturowe, turystykę i sport
Śląskie	Turystyka
Warmińsko-mazurskie	Turystyka
Wielkopolskie	Turystyka i środowisko kulturowe
Zachodniopomorskie	Turystyka, kultura i rewitalizacja

Źródło: opracowanie własne na podstawie zestawienia Głównego Urzędu Statystycznego.

W celu porównania potencjału przyrodniczo-kulturowego poszczególnych województw z inwestycjami wspierającymi rozwój turystyki na ich obszarze finansowanymi z regionalnych programów operacyjnych sprawdzono, gdzie złożono najwięcej wniosków o płatność końcową z tych programów (w ramach wybranego priorytetu, osi priorytetowej, celu strategicznego) i wydano na ich realizację najwięcej środków. Posłużono się danymi zebranymi (na dzień 31.12.2012 r.) przez Główny Urząd Statystyczny⁴.

Ryc. 1. Liczba wniosków o płatność końcową złożonych w ramach priorytetów, osi priorytetowych, celów strategicznych poświęconych rozwojowi turystyki.

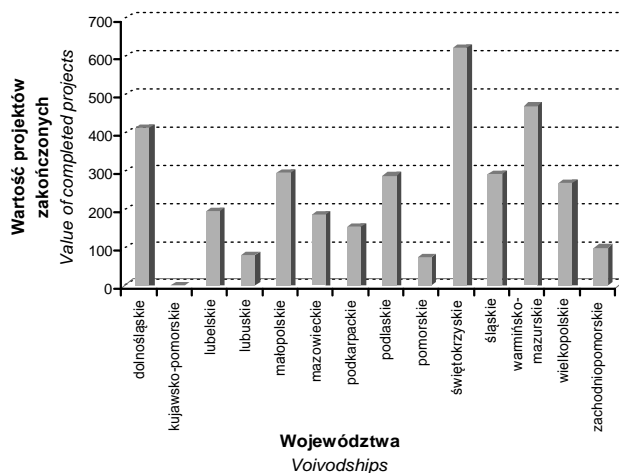
Number of applications for final payments submitted within the framework of the priorities, priority axes and strategic goals of the Regional Operational Programmes devoted to the development of tourism.

Źródło/ Source: badania własne / own study.

⁴ Dane odnoszą się zarówno do inwestycji w turystykę na obszarze gmin wiejskich, miejsko-wiejskich, jak i miejskich. W badaniu uwzględniono wszystkie z nich zakładając, iż inwestycje w turystykę miejską mogą (na zasadzie efektu mnożnikowego) przyczynić się do rozwoju turystyki wiejskiej.

Najwięcej projektów zrealizowano w województwach: śląskim, świętokrzyskim oraz dolnośląskim (o czym świadczy liczba wniosków o płatność końcową, ryc. 1), najmniej w kujawsko-pomorskim, lubuskim oraz pomorskim.

Najwięcej środków na ten cel wykorzystano w województwach świętokrzyskim, dolnośląskim oraz warmińsko-mazurskim. Najmniej w kujawsko-pomorskim, lubuskim i pomorskim (ryc. 2).

Ryc. 2. Wartość projektów zakończonych złożonych w ramach priorytetów, osi priorytetowych, celów strategicznych poświęconych rozwojowi turystyki.

Value of completed projects submitted within the framework of the priorities, priority axes and strategic goals of the Regional Operational Programmes devoted to the development of tourism.

Źródło / Source: badania własne / own study.

Przeprowadzenie analizy skupień (za pomocą metody k-średnich), której celem było wyszczególnienie jak najbardziej jednorodnych grup województw, mając na uwadze powyżej przedstawione dwie zmienne, tj. liczbę wniosków o płatność końcową oraz wartość projektów zakończonych sfinansowanych ze środków RPO, pozwoliło wyróżnić ich sześć.

Tabela 2: Elementy skupienia i odległości od środka właściwego skupienia.

Numer skupienia	Województwo	Odległość od środka właściwego skupienia
1	Dolnośląskie	20165710
	Warmińsko-mazurskie	20165710

2	Małopolskie	6427370
	Podlaskie	1420200
	Śląskie	4103613
	Wielkopolskie	11951180
3	Lubelskie	3065322
	Mazowieckie	3065322
4	Podkarpackie	0
5	Świętokrzyskie	0
6	Kujawsko-pomorskie	25360790
	Lubuskie	5278189
	Pomorskie	1553086
	Zachodniopomorskie	18529510

Źródło: badania własne.

W pierwszym i piątym skupieniu znalazły się województwa: dolnośląskie, warmińsko-mazurskie i świętokrzyskie (opisane jako te, w których zrealizowano najwięcej projektów z RPO poświęconych rozwojowi turystyki przy wykorzystaniu największej puli środków). Ostatnie z nich utworzyło osobne skupienie, ze względu na wyróżniające się wartości obu zmiennych. Województwa kujawsko-pomorskie, lubuskie i pomorskie (o cechach skrajnie odmiennych od tych charakteryzujących w/w województwa) znalazły się w skupieniu szóstym (razem z zachodniopomorskim). Osobne skupienie utworzyło województwo podkarpackie charakteryzujące się niewielką aktywnością projektodawców w zakresie inwestycji w turystykę regionu. W jednej grupie znalazły się mazowieckie i lubelskie, w których ta aktywność była tylko nieco większa. Bardzo zróżnicowane okazało się skupienie drugie, w skład którego weszły województwa: małopolskie, podlaskie, śląskie i wielkopolskie, cechujące się średnim poziomem tak określonej aktywności.

A zatem na podstawie analizy dystrybucji środków z RPO można wyszczególnić województwa typu pierwszego, w których aktywność projektodawców w zakresie wdrażania projektów poświęconych rozwojowi turystyki w 2012 r. była duża (nie tylko jako zbiorowość zrealizowali oni najwięcej projektów, ale również pozyskali na ten cel najwięcej środków) oraz takie (typ drugi), w których wdrożono takich projektów stosunkowo niewiele, przeznaczając na ten cel najmniej funduszy. Typ pierwszy reprezentowały województwa: świętokrzyskie, dolnośląskie i warmińsko-mazurskie, na obszarze których, w kontekście realizacji RPO, można mówić o bardzo dobrym „klimacie inwestycyjnym” dla turystyki. Typ drugi – województwa kujawsko-pomorskie, lubuskie oraz pomorskie, w których klimat w tym znaczeniu jest znacznie mniej korzystny.

Kapitał społeczny jako uwarunkowanie funkcjonowania lokalnych grup działania na rzecz turystyki wiejskiej

Autorzy raportu *Turystyka wiejska, w tym agroturystyka, jako element zrównoważonego i wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich* podkreślają, iż kapitał społeczny (definiowany jako „wynikająca z zaufania oraz obowiązujących norm i wzorów postępowania, zdolność obywateli do mobilizacji i łączenia zasobów, która sprzyja kreatywności oraz wzmacnia wolę współpracy i porozumienia w osiągnięciu wspólnych celów”) jest ważnym czynnikiem rozwoju turystyki wiejskiej oraz, że może być on wzmacniany (za zasadzie sprzężenia zwrotnego) poprzez jej rozwój (Bański i in. 2012, s. 59).

Struktura i wymiary kapitału społecznego polskich LGD zostały rozpoznane w badaniach zespołu socjologów z Uniwersytetu Łódzkiego zrealizowanych w okresie 2011–2013⁵. Zdefiniowano go za R. Putnamem, jako: „cechy organizacji społeczeństwa jak zaufanie, normy i powiązania, które mogą zwiększyć sprawność społeczeństwa ułatwiając skoordynowane działania” (Putnam 1995, s. 258). Przedmiotem badania określono: komponent zaufania kapitału społecznego członków (partnerów) lokalnych grup działania, tj. cechujące ich zaufanie wertykalne i horyzontalne, komponent norm i wartości podzielanych przez te osoby oraz komponent sieci⁶ (tj. sieć współpracy członków, partnerów tych organizacji). Porównując strukturę kapitału społecznego tych organizacji, badano 18 LGD z województw o najmniejszej i największej ich liczbie⁷. Uwagę skoncentrowano na wszystkich LGD z województwa opolskiego, lubuskiego i zachodniopomorskiego⁸ oraz losowo wybranych z Małopolski, Wielkopolski i Podkarpacia⁹. Wykorzystano technikę ankiety indywidualnej (skierowanej do członków, partnerów lokalnych grup działania funkcjonujących na terenie wytypowanych województw). Wypełniło ją w sumie 184 respondentów.

⁵ Więcej szczegółowych informacji na temat metodologii badania oraz jego efektów można znaleźć w publikacji pt.: „Struktura i uwarunkowania kapitału społecznego lokalnych grup działania” autorstwa E. Psyk-Piotrowskiej, K. Zajdy, A. Kretek-Kamińskiej oraz D. Walczak-Duraj wydanej w 2013 r. nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego.

⁶ Syntetyczną wartość każdego komponentu jako całości uzyskano poprzez zsumowanie wartości poszczególnych składowych (uzyskując tym samym siedmiopunktowe indeksy zaufania, norm i wartości oraz sieci, obejmujące potencjalnie wartości od 0 do 6).

⁷ Przy ich doborze posługiwano się statystykami z okresu realizacji Pilotażowego Programu LEADER+. Wszystkie lokalne grupy działania, które wzięto pod uwagę przy konstruowaniu próby badawczej, realizowały schemat II Pilotażowego Programu LEADER+.

⁸ W województwie lubuskim badaniem zostały objęte: Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Regionu Kozła, Fundacja Porozumienie Wzgórz Dałkowskich, Fundacja Zielonej Doliny Odry i Warty. W opolskim: Partnerstwo Borów Niemodlińskich, Dolinę Stobrawy oraz EURO Country. W zachodniopomorskim: Szanse Bezdroży Gmin Powiatu Goleńskiego, Stowarzyszenie Lider Pojezierza oraz Fundację Środkowopomorska Grupa Działania.

⁹ Były to: Ostrzeszowska LGD oraz KOLD z Wielkopolski, Dunajec-Biała, PROKOPARA i Dolina Karpia z Małopolski oraz Subregion Magurski, Lasovia, CK Podkarpacie, Partnerstwo dla Ziemi Niżańskiej z Podkarpacia.

W celu pogłębienia badań przeprowadzono w wybranych województwach, tj. lubuskim i małopolskim, analizę aktywności podejmowanej przez LGD na rzecz rozwoju turystyki wiejskiej¹⁰. Studium przypadku dotyczyło realizacji przez te organizacje tzw. projektów współpracy¹¹, których istotą jest podejmowanie kooperacji z wybranymi organizacjami (przede wszystkim lokalnymi grupami działania) z tego samego lub różnych regionów (w tym usytuowanych poza granicami kraju). Wykorzystano analizę treści danych zastanych (tj. dokumentacji urzędów marszałkowskich dotyczącej realizowanych przez LGD projektów współpracy, stron internetowych LGD oraz stron projektów współpracy).

Dwa zbiory lokalnych grup działania różniły się między sobą strukturą kapitału społecznego i – co ważne – jego wymiarami. Pierwszy zbiór (w skład którego wchodziły grupy z województwa opolskiego, lubuskiego i zachodniopomorskiego) cechował się w porównaniu z drugim wyższym poziomem zaufania (średnia wartość syntetycznego wskaźnika zaufania wyniosła w tym zbiorze 4,01 pkt w skali 0–6, podczas gdy w zbiorze drugim 3,94 pkt). Jednak było to zaufanie horyzontalne, tj. zaufanie do osób znanych, które sprzyja budowaniu raczej kapitału wiążącego niż pomostowego. Między zbiorami nie odnotowano różnic w zakresie norm i wartości podzielanych przez członków, partnerów LGD, tj. ich postaw w stosunku do normy współpracy międzysektorowej, podmiotowości, wartości, jaką jest partnerstwo. Komponentem, który w największym stopniu różnicował strukturę lokalnych grup działania z obu zbiorów był komponent sieci. Jego średnia wartość wyniosła odpowiednio 3,72 pkt dla pierwszego zbioru oraz 3,19 pkt dla drugiego (w siedmiostopniowej skali od 0 do 6 punktów). Oznaczało to m.in., iż członkowie (partnerzy) organizacji z lubuskiego, opolskiego i zachodniopomorskiego wykazywali się większą aktywnością w ich pracach, częściej uczestniczyli w różnego rodzaju spotkaniach, angażowali się w realizację projektów (w tym poświęconych rozwojowi turystyki wiejskiej). Tym niemniej, cechujący ich kapitał społeczny miał charakter wiążący. Członkowie tych grup obdarzali zaufaniem głównie osoby znane, byli chętni do współpracy z nimi, a nie z osobami obcymi, nieznanymi. Kapitał społeczny pozostający w dyspozycji małopolskich LGD (choć cechujący się niższym poziomem) miał charakter pomostowy i sprzyjał nawiązywaniu współpracy z nieznanymi partnerami.

Analiza projektów współpracy wykazała, iż na obszarze województwa lubuskiego 5 na 10 LGD było zainteresowanych budowaniem sieci kooperacji z innymi organizacjami tego typu. Co ciekawe, reprezentanci tych grup współpracowali głównie z przedstawicielami tych LGD, które znali (tj. spotkali się z nimi w przeszłości, np. na konferencjach, szkoleniach, wizytach studyjnych poświęconych wdra-

¹⁰W tych badaniach uwzględniono wszystkie organizacje z województwa lubuskiego oraz wszystkie z małopolskiego. Założono bowiem, iż w tworzonych sieciach współpracy uczestniczą zarówno grupy powstałe w czasie realizacji Pilotażowego Programu LEADER+, jak i po jego zakończeniu. Fragmentaryzacja sieci (zwrócenie uwagi tylko na wybrane LGD) mogłaby zubożyć analizę (nie oddawać prawdziwego charakteru ich kooperacji).

¹¹Projekty współpracy są finansowane ze środków Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (działanie 4.21). Mogą dotyczyć turystyki wiejskiej, ale również innych priorytetów rozwoju obszaru, na rzecz którego funkcjonuje dana LGD (PROW 2007–2013, s. 311–313).

zaniu podejścia LEADER). Nie nawiązali natomiast współpracy z partnerami zagranicznymi, czemu (wydawało się) mogła sprzyjać ich lokalizacja przy granicy kraju. Wspólnie realizowali tylko 3 projekty poświęcone rozwojowi turystyki wiejskiej¹². Tworzone przez te LGD sieci współpracy składały się zaledwie z kilku partnerów (w dwóch projektach było ich po trzech, w jednym tylko dwóch).

W województwie małopolskim projekty współpracy (służące rozwojowi turystyki wiejskiej) wdrażały 22 na 39 istniejące grupy, a więc nieco więcej niż połowa¹³. Tworzone przez LGD z tego województwa sieci kooperacji były gęste. W ich skład wchodziło nawet ośmiu partnerów. Ponadto ich przedstawiciele nie obawiali się współpracy międzyregionalnej ani międzynarodowej. Podjęli ją nie tylko z organizacjami z ościennych województw, ale również z tymi ulokowanymi znacznie dalej, np. z podlaskiego. Nawiązywali ją z partnerami zagranicznymi (nie tylko ze Słowacji, ale również ze Szwecji czy z Węgier).

Analiza sieci współpracy lokalnych grup działania z tych dwóch województw uwidoczniła różnice między nimi w zakresie wymiaru kapitału społecznego, jakim dysponują i jego konsekwencje dla rozwoju turystyki. Kapitał pomostowy ułatwił współpracę grupom z województwa małopolskiego. Oczywiście można wskazać, iż te organizacje obejmują wsparciem obszar niezwykle bogaty w zasoby przyrodniczo-kulturowe, w związku z czym mogły być bardziej zainteresowane realizowaniem projektów poświęconych rozwojowi turystyki niż organizacje z lubuskiego (obejmujące wsparciem obszar, który takich zasobów posiada nieporównywalnie mniej). Aczkolwiek proporcja lokalnych grup działania z obu województw realizujących projekty współpracy była podobna, tworzone sieci różniły się składem i gęstością. Grupy z małopolskiego nie musiały podejmować kooperacji z tak wieloma podmiotami (i to z regionów, z którymi nie graniczyły). Niewątpliwie wymagała ona uruchomienia nieco innych zasobów. Wśród nich można wymienić te, które decydowały o jej jakości, takie jak zaufanie do partnerów, umiejętność zawierania kompromisów, gotowość do dzielenia się doświadczeniami z nieznanymi sobie dotąd podmiotami.

Tworzenie produktów turystycznych nie musi opierać się na wykorzystaniu istniejących zasobów. Zgodnie z zasadą konstrukcji świata społecznego P. Bergera i T. Luckmanna terytorium to nie namacalna rzeczywistość biofizyczna, ale konstrukcja społeczna. Jego rozwój zależy nie tyle od dostępnych zasobów, ale znaczenia, jakie jest im przypisywane przez lokalne społeczności i umiejętności

¹² O tytułach „Powstanie Wielkopolskie 1918/19 – Pamiętamy”, „Szlaki Konne Orężem Turystyki – SZKOT”, „Lubuskie – ukazujemy bogactwo turystyczne urozmaiconego regionu”.

¹³ Nosiły one tytuły: „Smaki łączą regiony. Festiwal smaków”, „Bursztynowy Szlak Rowerowy”, „Rozwój Turystyki Rowerowej w Oparciu o Szlak Żeleńskich”, „Wschodnia Małopolska na Rowerze”, „Odkrywanie wartości produktów lokalnych od Wisły po Spisz jako zasobów rozwoju dziedzictwa kulturowego”, „Smak na produkt”, „Produkt lokalny szansą rozwoju regionu”, „Tradycje kucharskie od Wieliczki aż do Tatr”, „P.A.T. – Śliwkowy Obszar Turystyczny”, „Beskid Wyspowy i Gorce – miejsca szczególnie inspirujące”, „KRAM – krzewimy rękodzieło artystyczne mistrzów”, „Lokalni Twórcy Ostoja Dziedzictwa Kulturowego”, „Kraina Niezapomnianych Chwil”, „Polski i Szwedzki Szlak Produktu Lokalnego”, „Festiwal Folklorystyczny: Co kraj to obyczaj”.

tworzenia przez nie nowych zasobów (niekoniecznie w nawiązaniu do specyfiki obszaru) (zob. Nowakowska 2011). W literaturze przedmiotu często przytacza się przykład dziesięciu gmin z województwa świętokrzyskiego i mazowieckiego¹⁴, mocno spauperyzowanych w latach 90., objętych wsparciem przez jedno z najstarszych w Polsce partnerstwo Krzemienny Krąg (utworzone w 2002 r.). Gminy te rozwój gospodarczy zawdzięczają kilku produktom turystycznym powstałym nie na bazie wyjątkowych zasobów przyrodniczo-kulturowych, a współpracy wielu podmiotów, wymiany ich know-how, innowacyjnych pomysłów na stworzenie nowych zasobów (Jura Park, Zwierzyniec Bałtowski, prehistoryczne oceanarium, Sabatówka, park rozrywki) (<http://www.juraparkbaltow.pl>, por. Zajda 2012b, Zajda i Dzikowska 2012). Walory przyrodniczo-kulturowe nie muszą stanowić determinanty rozwoju turystyki. Pomostowy kapitał społeczny ułatwia nawiązywanie kooperacji z różnymi partnerami, wymianę zasobów między nimi i dyfuzję innowacji. Może być traktowany jako jedna ze zmiennych wyjaśniających zróżnicowanie aktywności lokalnych grup działania na rzecz rozwoju turystyki.

Podsumowanie

Nie każdy obszar wiejski ma predyspozycje do stania się miejscem docelowym turystyki. Tylko niektóre dysponują odpowiednimi ku temu zasobami. W opracowaniu zwrócono uwagę na wybrane uwarunkowania aktywności lokalnych grup działania w zakresie wspierania rozwoju turystyki wiejskiej. Zaliczono do nich zróżnicowanie sytuacji województw pod kątem dystrybucji środków z regionalnych programów operacyjnych przeznaczonych na rozwój turystyki, jak również poziom i wymiar kapitału społecznego, jakim dysponują.

Do województw, które w świetle badań Agrotec Polska Sp. z o.o. oraz IGiPZ PAN dysponują potencjałem przyrodniczo-kulturowym w największym stopniu stymulującym rozwój turystyki wiejskiej, należą małopolskie i podkarpackie. Analiza wykorzystania środków z regionalnych programów operacyjnych wykazała, iż te województwa nie cechują się największą aktywnością projektodawców w zakresie liczby zrealizowanych projektów poświęconych rozwojowi turystyki i wysokości środków wydanych w celu ich realizacji. Województwo podkarpackie utworzyło osobne skupienie charakteryzujące się niewielką aktywnością projektodawców w zakresie tak określonych inwestycji w turystykę regionu. Małopolskie cechowało się jej średnim poziomem.

Deficyt zasobów przyrodniczo-kulturowych jest odczuwalny na obszarze województw lubelskiego, kujawsko-pomorskiego, łódzkiego i opolskiego. Władze samorządowe dwóch ostatnich nie uwzględniły w regionalnych programach operacyjnych priorytetów, osi priorytetowych czy celów bezpośrednio nawiązujących do rozwoju turystyki (co nie oznacza, iż w nią nie inwestują, np. za pomocą funduszy z innych programów). Województwo kujawsko-pomorskie znalazło się w skupieniu, dla którego charakterystyczna była najniższa aktywność projektodawców

¹⁴ Bałtów, Bodzechów, Ćmielów, Kunów, Sadowie (z województwa świętokrzyskiego) oraz Chotcza, Lipsko, Rzecznów, Siemno i Solec nad Wisłą (z województwa mazowieckiego) (Zajda 2012b, s. 32).

w zakresie wykorzystania środków z regionalnego programu operacyjnego. Nieco większą aktywność zanotowano w województwie lubelskim.

Potencjał przyrodniczo-kulturowy województwa może ułatwiać lokalnym grupom działania aktywność na rzecz rozwoju turystyki, zwłaszcza jeśli generuje „klimat inwestycyjny” w tym zakresie. Nie stanowi jednak jedynej determinanty ich aktywności w tym zakresie. Od zaufania, norm i wartości podzielanych przez członków (partnerów) tych organizacji zależy jakość ich współpracy. Kapitał pomostowy (tzw. *bridging social capital*) wspiera kooperację z nowymi, nieznanymi dotąd partnerami, w tym z innymi instytucjami zajmującymi się rozwojem turystyki wiejskiej. Stanowi zasób (komplementarny do kapitału ludzkiego) stymulujący wymianę doświadczeń i know-how tak istotnych dla powstawania nowych i innowacyjnych produktów turystycznych.

Literatura

- Bański J., Rudolf A., Przybył C., Bednarek-Szczepańska M., Czapiewski K., Mazur M., Pieniążek W., 2012, *Turystyka wiejska, w tym agroturystyka, jako element zrównoważonego i wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich*, Agrotec Polska Sp. z o.o., IGiPZ PAN, Warszawa.
- Bański J., Bednarek-Szczepańska M., Czapiewski K., 2009, *Miejsce obszarów wiejskich w aktualnych strategiach rozwoju województw – kierunki i cele rozwoju a rzeczywistość*, Studia Obszarów Wiejskich, 19, IGiPZ PAN, PTG, Warszawa.
- Bednarek-Szczepańska M., 2010, *Rola podmiotów lokalnych w rozwoju turystyki wiejskiej na wybranych obszarach Lubelszczyzny*, Studia Obszarów Wiejskich, 23, IGiPZ PAN, PTG, Warszawa.
- Coleman J., 2006, *Perspektywa racjonalnego wyboru w socjologii ekonomicznej*, [w:] A. Jasińska-Kania, L. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski (red.), *Współczesne teorie socjologiczne*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa, s. 145–164.
- Fukuyama F., 2003, *Kapitał społeczny*, [w:] L. E. Harrison, S. P. Huntington (red.), *Kultura ma znaczenie*, Wydawnictwo Zyski S-ka, Poznań, s. 169–187.
- Futymski A., Kamiński R., 2008, *Budowanie lokalnej strategii rozwoju w ramach osi 4 LEADER Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.
- Herbst J., 2008, *Inny trzeci sektor. Organizacje pozarządowe na terenach wiejskich*, [w:] M. Halamska (red.), *Wiejskie organizacje pozarządowe*, IRWiR PAN, Warszawa, s. 33–66.
- Kamiński R., Kwatera K., 2005, *Jak budować Zintegrowaną Strategię Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Pilotazowego Programu Leader+*, Fundacja Fundusz Współpracy, Agrolinia, Warszawa.
- Karwowski J., 2004, *Partnerstwo w regionie – modny slogan czy determinanta rozwoju* [w:] Karwowski J. (red.), *Partnerstwo w regionie*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin, s. 135–148.

- Mikiewicz, P. Szafraniec, K., 2009, *Rural Social Capital versus European and Global Challenges (About "good" and "bad" Social Capital)*, *Eastern European Countryside*, 15, s. 111–126.
- Młynarczyk K. (red.), 2002, *Agroturystyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.
- Nowakowska A., 2011, *Regionalny wymiar procesów innowacji*, Łódź.
- Perepeczko B., Majewski E., 2004, *Poglądy na rolnictwo w świetle zagregowanych wskaźników*, [w:] I. Bukraba-Rylska (red.), *Polska wieś w społecznej świadomości*, IRWiRPAN, Warszawa, s. 113–134.
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013*, 2007, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.
- PSDB 2012, *Ocena funkcjonowania LGD realizujących LSR w ramach PROW 2007–2013*, maszynopis niepublikowany, Warszawa.
- Psyk-Piotrowska E., Zajda K., Kretek-Kamińskiej A., Walczak-Duraj D., 2013, *Struktura i uwarunkowania kapitału społecznego lokalnych grup działania*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Putnam R., 1995, *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Społeczny Instytut Wydawniczy ZNAK, Fundacja im. Stefana Batorego, Kraków-Warszawa.
- Putnam R., 2008, *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2007–2013.
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Opolskiego na lata 2007–2013.
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach (tekst jedn. Dz. U. z 1991 r., Nr 46, poz. 203 ze zm.)
- Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (tekst jedn. Dz. U. z 2001 r., Nr 79, poz. 855 ze zm.)
- Wasilewski J., 1986, *Spółczeństwo polskie, społeczeństwo chłopskie*, *Studia Socjologiczne*, 3, [za:] Bański J., Rudolf A., Przybył C., Bednarek-Szczepańska M., Czapiewski K., Mazur M., Pieniążek W., 2012, *Turystyka wiejska, w tym agroturystyka, jako element zrównoważonego i wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich*, Agrotec Polska Sp. z o.o., Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego PAN, Warszawa.
- Zajda K., 2011, *Nowe formy kapitału społecznego wsi*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Zajda K., 2012a, *Rozwój wielofunkcyjny, zrównoważony i innowacyjny w gminach wiejskich. Realizacja typu idealnego czy działania pozorne (na przykładzie powiatu radomszczańskiego)*, *Więś i Rolnictwo*, 3, s. 66–78.
- Zajda K., 2012 b, *Innowacyjne wykorzystanie zasobów w kształtowaniu wspólnej marki samorządów terytorialnych. Przykład partnerstwa Krzemieny Krag*, [w:] B. Nitschke, K. Glinka (red.), *Komunikowanie na poziomie samorządu terytorialnego*, Wydawnictwo Majus, Zielona Góra, s. 31–40.
- Zajda K., Dzikowska E., 2012, *Innovative use of resources and diversification of the economic structure of rural areas on the basis of local action group MROGA experience*, *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 3(25), s. 309–319.

Zajda K., 2013, *Comparison of Networks Created by Organizations from the Lubuskie and Malopolskie Voivodeships*, *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 1, s. 233–247

Summary

The article discusses the issue of determinants concerning Local Action Groups' activity promoting the development of rural tourism. Two of them have been examined. The first one is various potential of Voivodships related to natural and cultural resources and to investments promoting the development of tourism, funded by Regional Operational Programmes. The second determinant is the social capital disposed by the organizations. Data from the Central Statistical Office of Poland were used in the research. Survey questionnaires filled by members and partners of Local Action Groups and documentation of cooperation projects implemented by these groups were also analysed. It was proved that Local Action Groups cannot contribute to the development of rural tourism, including agritourism, to the same extent. Their activity in that regard may be facilitated by the natural and cultural potential of the Voivodship in which the partnership is located, the amounts allocated for the development of tourism from Regional Operational Programs and the social capital available for the organizations.

The quality of cooperation between the members (partners) of those organizations and other entities interested in the development of tourism depends on the trust, norms and values represented by those partners. The dimension of the social capital they present (bridging or bonding) is more important in this case than its level.